

EEN FAMILIE IN HET VERZET

Wil je op de hoogte worden gehouden van de boeken van Uitgeverij Orlando? Volg ons dan via Facebook, Twitter of Instagram, of meld je aan voor onze nieuwsbrief via www.uitgeverijorlando.nl.

ANNETTE OUDEJANS

Een familie in het verzet

Moed en verraad tijdens de Tweede Wereldoorlog

© 2018 Annette Oudejans

© Foto auteur Chris van Houts

Omslagontwerp Bij Barbara

Omslagbeeld vliegtuigen door een onbekende Amerikaanse
fotograaf op 23 september 1944 genomen te Bergeijk
(Noord-Brabant)

Foto's binnenwerk uit familiearchief auteur, met uitzondering
van pag. 39 uit *Uitgewist*, pag. 100 omslag *Oranje Hotel*,
pag. 143 uit *Staat van oorlog*
Zetwerk Pre Press Media Groep

ISBN 978 94 92086 67 9

NUR 320

www.uitgeverijorlando.nl

*Voor Thijmen en de kinderen van zijn generatie, in de hoop dat
zij en alle generaties na hen in vrede en vrijheid mogen leven*

INHOUD

Inleiding	9
1 Hoofd van de school	15
2 Naar het klooster	25
3 Een vriendengroep van zendamateurs	33
4 De oorlog breekt uit	47
5 Dubbelspel	69
6 Het verhoor	81
7 De arrestatie	89
8 Oranjehotel	97
9 Doodvonnis	111
10 Een laatste gratieverzoek	127
11 Een familie in het verzet	141
12 Verzet in Alem	151
13 De Engelsen komen	159
14 Verraad	173
15 Op de vlucht	185
16 De bevrijding	193
17 Na de oorlog	197
Nawoord	225
Bijlage: de leden van ECH/3	229
Dankwoord	235
Verantwoording en bronnen	237

INLEIDING

Als kind kon ik uren op zolder spelen. Ik klom op de grote schuine houten balken, er lagen kussens, oude matrassen, kleden en knijpers waarmee je tegen de wanden de mooiste hutten kon bouwen en er hing een rekstok waar je aan kon zwieren. Er stonden drie dozen in de hoek, die verboden terrein waren. Wat zou de reden zijn dat ik er niet aan mocht komen?

Als tienjarig meisje kon ik mijn nieuwsgierigheid niet langer bedwingen. Stiekem opende ik de dozen en na grote stapels foto's en paperassen doorgebladerd te hebben, deed ik een 'archeologische' vondst. Ik stuitte op een heel oude, vergeelde krant uit 1948. Een krant van net na de oorlog. Voorzichtig sloeg ik de kwetsbare krant open en daar zag ik een grote foto van... was het mijn oma? Ik vroeg mijn moeder waarom oma in de krant stond, maar het bleek mijn overgrootmoeder te zijn. Er stonden behalve mijn overgrootmoeder nog vier portretjes afgebeeld in de krant, die ik herkende omdat ze ook in het kamertje hingen van mijn oma Nelly in het bejaardentehuis. Op de portretjes stonden drie mannen, van wie er een iets ouder was, en een vrouw, en eronder stond dat ze allemaal dood waren gegaan in de oorlog.

Bij het volgende bezoek aan mijn oma bleef ik maar naar de vier portretjes staren.

'Dat zijn mijn vader Jan, mijn broers Leo en Jan, ook broeder Jozef genoemd, en mijn zus Tilly,' zei mijn oma opeens.

‘Die heb ik ook gezien, in een oude krant van net na de Tweede Wereldoorlog,’ zei ik.

Er viel een lange stilte. Ik kreeg het idee dat ik iets gezegd had wat verborgen had moeten blijven. Maar ik had toch echt gelezen – en mijn moeder had dat bevestigd – dat deze vier mensen in de oorlog waren vermoord door de Duitsers.

‘Bent u niet ontzettend boos op de Duitsers? Zij hebben toch uw vader en broers en zus vermoord?’

‘Kind, wees nooit boos op alle Duitsers, zij werden vaak ook maar gedwongen.’

‘Maar hoe kunt u nou niet boos zijn, als ze zoiets met uw familie hebben gedaan?’

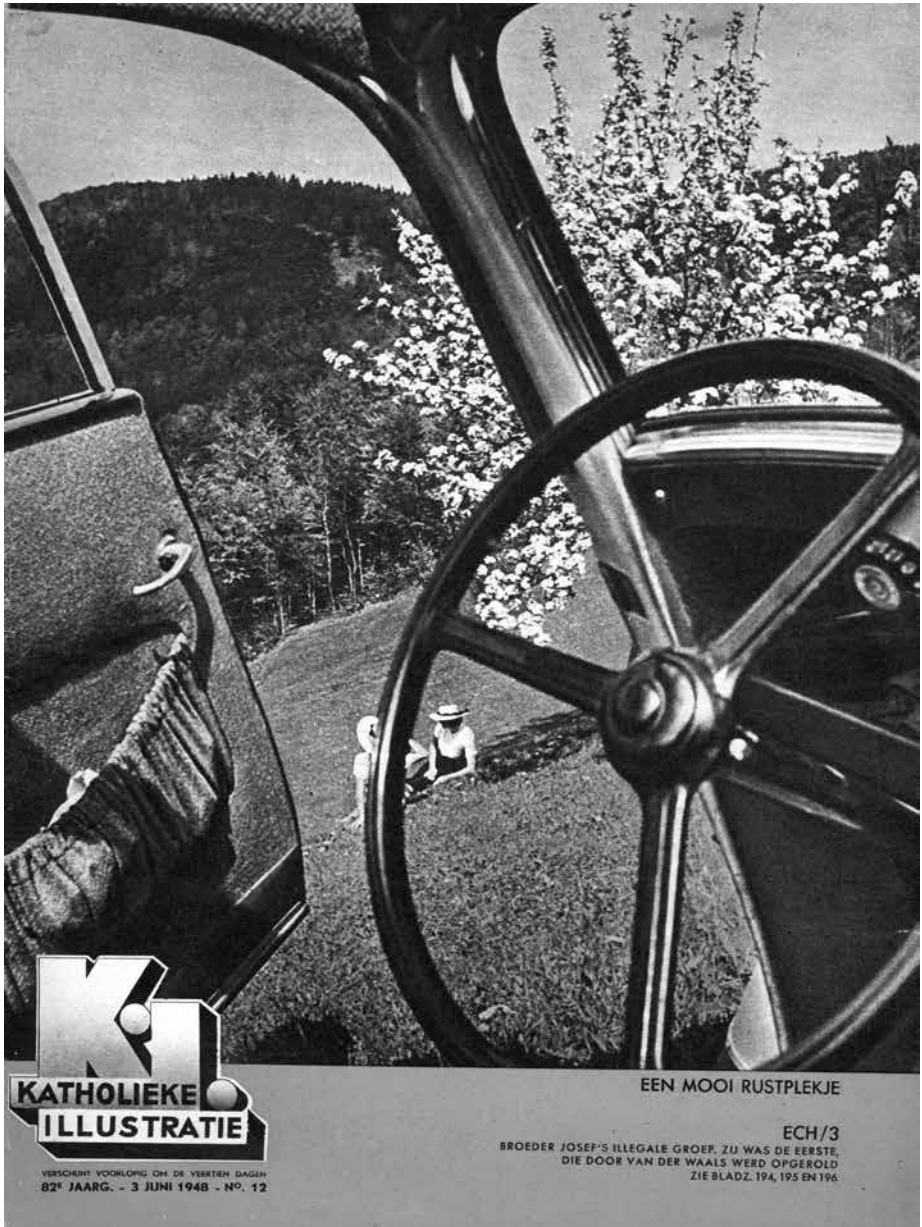
‘Boosheid is een emotie die je niet helpt bij het omgaan met verdriet.’

Wijze woorden die ik pas veel later in mijn leven zou begrijpen. Ik hoopte dat mijn oma me meer zou vertellen dan wat ik in de krant had gelezen. Maar dat deed ze niet. ‘Dat is niks voor kleine meisjes,’ zei ze.

Op het moment dat mijn eigen zoon voor school aan een project over de Tweede Wereldoorlog moest werken en ik hem niet meer kon vertellen dan ‘jouw familie heeft vroeger in het verzet gezeten’, besloot ik dat het tijd werd om op zoek te gaan naar wat er precies gebeurd was. Waarom werd er niet over de oorlog gepraat in de familie? Was het verdriet? De pijn? Onmacht om met het verleden om te gaan? En wat was er gebeurd, dat mijn overgrootvader en zijn dochter zo vlak voor de bevrijding nog waren doodgeschoten? Had iemand de familie vlak voor de bevrijding verraden?

Bijna tachtig jaar na dato ging ik op zoek naar antwoorden.

Anderhalf jaar lang zocht ik in archieven, sprak ik met historici, met overlevenden van de Tweede Wereldoorlog en hun kinde-

KI
KATHOLIEKE
ILLUSTRATIE

VERSCHEERT VOORLOPER OM DE VERKEER DAGEN
82^e JAARG. - 3 JUNI 1948 - NO. 12

EEN MOOI RUSTPLEKJE

ECH/3

BROEDER JOSEF'S ILLEGALE GROEP. ZIJ WAS DE EERSTE,
DIE DOOR VAN DER WAALS, WERD OPGEROLD
ZIE BLADZ. 194, 195 EN 196

De *Katholieke Illustratie*, die ik op zolder vond

ren, familieleden en vele anderen die mij verder konden helpen. Om alle informatie zo goed mogelijk te kunnen interpreteren heb ik me ondergedompeld in boeken, documentaires en films over de oorlog.

Ik ben geen historicus en het lezen en interpreteren van historische bronnen is niet eenvoudig. Ik nam contact op met het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, waarvan de medewerkers me zeer behulpzaam waren, of ik stelde een vraag in een LinkedIn Groep met historici, journalisten en auteurs met veel kennis van de Tweede Wereldoorlog. Dit heeft mij geholpen om de puzzel van het verhaal over mijn familie zo zorgvuldig mogelijk in elkaar te leggen.

Langzaam aan kwam ik steeds meer te weten over broeder Jozef, de broer van mijn oma, die een belangrijke rol heeft gespeeld in het verzet. Ook kreeg ik steeds meer informatie over de rest van de familie, vader Jan Klingen en zijn vrouw en kinderen, en over de mensen die zij in de oorlog hebben geholpen, zoals het Joodse meisje Jetty, met wie ik uitvoerig heb gesproken. In dit boek probeer ik hun verhaal te vertellen en ze een stem te geven. Ik beschrijf mijn zoektocht, en dit boek is mijn reconstructie van de geschiedenis van mijn familie op basis van de informatie die ik heb gevonden.

Er zijn nog maar weinig mensen die kunnen vertellen over hoe het écht was tijdens de Tweede Wereldoorlog. Onze ouders en grootouders waren veelal kinderen in de jaren veertig van de twintigste eeuw. Zij weten zich vaak nog wel het geluid van de bulderende vliegtuigen te herinneren, maar meer ook niet.

En toch is het onze plicht om het verhaal over de oorlog te blijven vertellen, het verhaal dat er zes miljoen joodse mensen om het leven zijn gebracht. Hitler heeft een zondebok gezocht en gevonden. Hij borduurde voort op al langere tijd heersende vooroordelen en antisemitisme. Hij bespeelde zijn volgers, hij

indoctrineerde het volk dat zijn ideeën maar al te graag wilde geloven. Eerst alleen in Duitsland, daarna ook in andere landen in Europa, waaronder Nederland.

Maar niet iedereen ging mee in zijn theorieën over de minderwaardigheid van het Joodse ras. Er kwamen mensen in verzet, zowel in Duitsland als in Nederland. Ik ben op zoek gegaan naar de vraag waarom mensen in verzet kwamen, en meer specifiek naar hoe mijn familie in verzet is gekomen. Wat heeft de familie Klingen gedaan, en kunnen zij ons inspireren om in actie te komen tegen hedendaagse haat, uitsluiting en racisme?

Artikel 1 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (opgesteld in 1948) luidt: 'Alle mensen worden vrij en gelijk in waardigheid en rechten geboren. Zij zijn begiftigd met verstand en geweten, en behoren zich jegens elkander in een geest van broederschap te gedragen.'

Al zo'n 75 jaar leven we nu in vrijheid in Nederland. In principe hebben we allemaal dezelfde kansen en dezelfde rechten. Het is echter van belang om ons te blijven realiseren dat dit niet vanzelfsprekend is, dat deze vrijheid zwaar bevochten is, en nog niet eens zo lang geleden.

In 2004 gaf mijn oudtante Tonny Klingen een interview aan een scholiere van 4 vwo en zij eindigde haar interview met deze woorden:

Iedere keer als ik nu de vlag uithang op Bevrijdingsdag, voel ik me weer opnieuw bevrijd. Ik vind het jammer dat er zo weinig aandacht aan de bevrijding wordt besteed in deze tijd. Er hebben zich tenslotte veel mensen opgeofferd voor de vrijheid die er nu is.

We zijn het aan onze (groot)ouders verplicht om onze kinderen te blijven uitleggen wat Bevrijdingsdag betekent en wat er gebeurd is in de Tweede Wereldoorlog. Ik hoop dat dit boek daaraan kan bijdragen.

Annette Oudejans

In 1948 werd in Alem een monument onthuld aan wat nu de Jan Klingeweg heet

I HOOFD VAN DE SCHOOL

In 1923 woont onderwijzer Jan Klingen met zijn vrouw en kinderen in Gouda. Hij is veertig jaar oud en staat bekend als een bevlogen leerkracht. Maar Jan is toe aan verandering na al die jaren uitsluitend voor de klas te hebben gestaan. Net voor de zomer ontvangt hij goed nieuws: hij krijgt een aanstelling als hoofdonderwijzer op de katholieke lagere school in Alem, een dorpje in Noord-Brabant. Hier kan hij zijn passie voor het lesgeven combineren met een directeursfunctie. Deze aanstelling was voor die tijd vrij bijzonder, want katholieke scholen werden over het algemeen gerund door broeders. Jans roem als betrokken en gedegen leerkracht had hem deze aanstelling bezorgd. Uit de verhalen blijkt dat hij de gave had om kinderen te stimuleren hun talenten te ontwikkelen. Hij schuwde daarbij een autoritaire aanpak. ‘Als je goed les kunt geven en een natuurlijk overwicht hebt, dan is dat helemaal niet nodig,’ vond Jan. Zowel leerlingen als ouders waren buitengewoon op hem gesteld.

Het was een hele verandering om na al die jaren in de stad Gouda te verhuizen naar een kleine dorpsgemeenschap, maar het hechte gezin Klingen keek uit naar de verhuizing. Alem heeft een bijzondere ligging, het dorpje ligt op een soort schiereiland in de rivier de Maas, en het zuiden van het schiereiland kan alleen met een pontje over de Maas bereikt worden. Het dorp wordt omringd door water en prachtige oer-Hollandse landschappen. Het gezin telt op dat moment zes kinderen, van

oud naar jong waren dat: Nelly, Jan junior, Simon, Tilly, Joep en Leo. In 1928 wordt in Alem nakomertje Tonny geboren.

Nelly Klingen, de oudste dochter van het gezin, is mijn oma. In 1944 werd mijn moeder geboren. Jan Klingen is dus mijn overgrootvader.

In januari 2017 wandel ik met mijn zoon door het dorpje Alem om te zien waar mijn familie in die tijd woonde. Alem is nog altijd een klein plaatsje, een paar straten en je bent erdoorheen. Aan het begin van het dorp staat een immense katholieke kerk, die hoog uittorent boven de paar huizen die eromheen staan. Met enkele foto's in mijn handen waarop het huis van de familie duidelijk te zien is, loop ik door de straten en vergelijk vroeger met

Straatbeeld Alem met het protestantse kerkje

nu. Op sommige plekken lijkt het of de tijd heeft stilgestaan en het is niet moeilijk om me voor te stellen hoe mijn grootmoeder hier als kind heeft rondgelopen, hoe zij met haar broers en zussen over het water heeft uitgekeken en op zondag naar de kerk liep.

Mijn zoon speurt met me mee in onze zoektocht naar de sporen van mijn familie. ‘Kijk mam, daar is het protestantse kerkje dat we op een foto zagen!’

We wandelen in de richting van de kleine kerk. Daar aan de linkerzijde staat een huis dat weleens het huis van de familie Klingen zou kunnen zijn. Ik vergelijk alle raampjes, de voordeur en de details met de foto in mijn handen.

Dit is onmiskenbaar het huis van de familie Klingen. Ik kijk door de ramen, het huis is helemaal leeg. Ik zie een heel oud kachelkje in de hoek, ook daarbinnen lijkt het alsof de tijd heeft stilgestaan. Het huis is nog in oude staat en er is niets gemoderniseerd, het is alsof het sinds het vertrek van mijn familie nooit meer bewoond is geweest.

Ik wandel om het huis heen, naar wat nu een dorps huis is maar vroeger het oude schoolgebouw moet zijn geweest. Achter het dorps huis ligt het voormalige schoolplein. In gedachten ga ik terug naar 1923 en ik stel me voor hoe de familie Klingen met een grote verhuiswagen naar Alem verhuisde.

‘Gaan we hier echt wonen?’ vraagt Nelly als ze voor het eerst in het huis staat. Ze is de oudste en op dat moment twaalf jaar.

‘In zo’n groot huis?’ vraagt haar jongere broertje Simon.

‘En papa, komen we dan allemaal bij u in de klas?’ vraagt Jan een beetje ongerust, want bij je eigen vader in de klas komen, dat lijkt toch wat ongemakkelijk.

‘En moeten we dan meester zeggen?’ Kleine Tilly van vijf vindt het ook niet zo’n prettig vooruitzicht.

‘Nou, dan zeggen we wel “meester papa”,’ roept Jan.

Tilly moet lachen.

‘Uwe hoofdmeester, dat wordt het voor jullie allemaal. En geen praatjes op school. Hier thuis ben ik jullie vader, maar daar ben ik ook voor jullie de hoofdmeester.’

Wat praat vader opeens streng.

‘En nu snel naar boven om te kijken welke kamers jullie willen!’

De oudsten rennen de trap op. Joep van vier klautert er langzaam achteraan. Moeder Ciska heeft Leo van tweeënhalve aan de hand.

‘O Jan, wat is het mooi en groot, we gaan hier heel gelukkig worden met z’n allen.’ Jans vrouw Cisca is verrukt over het nieuwe huis.

‘Dat weet ik wel zeker,’ zegt Jan, en hij geeft zijn vrouw een zoen op haar voorhoofd.

Joep staat alweer beneden en wil meedoen met de twee, ze slaat haar armpjes om hen heen.

‘Ikke ook,’ zegt Leo, die pas twee jaar is, en Jan tilt hem op.

‘Ik ook,’ roept Tilly die net de trap af komt rennen. Jan tilt haar op met z’n andere arm. Samen staan ze even naar het grote huis te kijken.

‘Zijn jullie eruit met de kamers, jongens?’

Er klinkt een instemmend gejuich. Het hele gezin kijkt er naar uit om samen in dit huis te wonen.

Het moet een mooie plek geweest zijn om op te groeien. Een hechte dorpsgemeenschap, maar ook veel ruimte om door de natuur te struinen en kattenkwaad uit te halen.

Ik kom in contact met de nu tweeënnegentigjarige Theo Hanegraaf. Hij kwam op zijn twaalfde in Alem wonen en was de buurjongen van de familie Klingen. Hij heeft zelfs nog bij meester Jan Klingen in de klas gezeten. Hij kan zich de tijd nog goed herinneren. ‘Er was vrij weinig te doen in Alem. Iedereen was straatarm, maar dat had je als kind niet door. Bovendien

Vier meisjes bij het hek van de school

had niemand in het dorp veel te besteden, dus echt verschil was er niet. Ook niet tussen de kinderen van de schoolmeester en de anderen. In de vakantie deed je werk voor de boeren. Dan kreeg je zestig cent per dag en dat gaf je thuis weer af. Vanaf klas 5 of 6 werkte je in de vakantie mee op het land. Je hielp bijvoorbeeld met het rooien van de aardappels en met het hooien. De melkboer kwam langs met zijn melkbussen met paard en wagen. De wegen waren van zand en grind. We speelden vooral met fietswielen, tollen en met knikkers. De enige wagen die door het dorp reed was de auto van de postbode. Het hele dorp was omringd door water, dus we gingen ook vaak vissen.'

Water om te drinken of te wassen kwam uit de pomp of de regenton, en eens per week ging iedereen in dezelfde teil in bad. Pas in de jaren veertig werd er een waterleiding aangelegd.

De familie Klingen wordt gemakkelijk opgenomen in de dorpsgemeenschap van Alem. Als hoofd van de school hoorde je in die tijd bij de notabelen in het dorp, maar veel verschil maakte dat

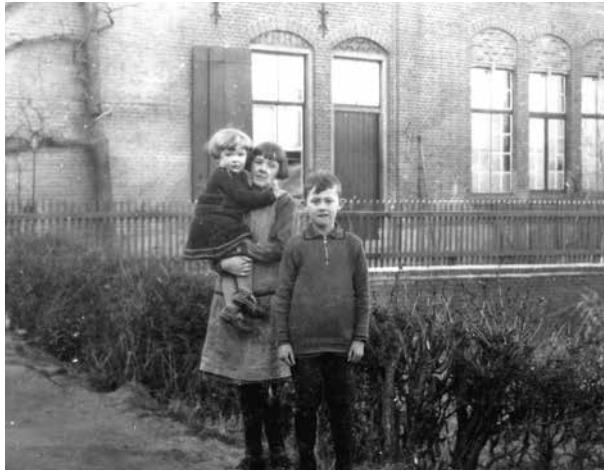
niet, want zoveel notabelen waren er nu ook weer niet. De school was een typische dorpsschool met twee lokalen, waar verschillende klassen bij elkaar zaten.

De familie is katholiek en op zondag gaan ze met zijn allen naar de ochtenddienst in de Sint-Hubertuskerk verderop in de straat. Op zondag naar de kerk droegen de meeste mensen schoenen, doordeweeks liep je op je klompen. In de kerk leer je mensen kennen, en zo worden de burensnel goede vrienden. Vader Jan gaat zingen bij het plaatselijke zangkoor genaamd Luctor et Emergo. Hij krijgt kaartvrienden en komt regelmatig voor een gezellig kaartavondje bij de burgemeester van het naburige dorpje Lith over de vloer. Ook thuis bij het gezin Klingen wordt veel gekaart.

Mijn oudtante Joep, een zus van mijn oma, heeft haar dochters veel verteld over deze vooroorlogse tijd. Ze koesterde goede her-

Vader Jan Klingen met Leo

Tonny, Tilly en Leo voor de school

inneringen aan die eerste jaren op het platteland, ook al had niemand het breed. Het was een rustige en veilige tijd, in ieder geval voor de familie Klingen. De kinderen gingen naar school, ook op de zaterdagochtend, op zondag ging het hele gezin in de zondagse kleren naar de kerk. Het leven was overzichtelijk. In Nederland was de gemiddelde levensduur zesenzestig jaar, in die tijd al een van de hoogste in de wereld.

Mijn overgrootvader Jan Klingen was behalve op kaarten ook gek op schaken en hij schaakte graag met zijn buurman. Dat heb ik duidelijk van hem geërfd, je kunt mij erg blij maken met een goed spelletje schaak. Ik herinner me dat ik als kind boeken over schaken kreeg van mijn oma Nelly, die deze belangstelling van haar vader had meegekregen.

Tilly en Simon vermaakten zich in die tijd vooral met vissen. Jan jr. had heel andere interesses. Hij was, zoals heel veel mensen in die tijd overigens, gefascineerd door vliegtuigen. Hij vond het machtig om te zien hoe zo'n gevaarte in de lucht bleef hangen.

Uren was hij bezig om zijn eigen vliegtuig in elkaar te knutselen, waarna hij ermee door de grote tuin rende. Zijn broertje Leo vond het allemaal prachtig.

‘Kijk Leo, hij kan vliegen!’ Daar vloog het vliegtuig een aantal meters door de lucht om vervolgens met zijn neus in het hoge gras te belanden. Leo genoot ervan.

‘Die moet nog verder kunnen!’ En zo werkte Jan door aan het afstellen van de vleugels en maakte hij berekeningen om het vliegtuig nog gestroomlijnder te maken en het langer te laten vliegen.

Toen hij groter was en niet meer thuis woonde, maakte Jan regelmatig foto’s van vliegtuigen op Schiphol en verraste zijn broertje met ansichtkaarten van de nieuwste Fokker-vliegtuigen.

Vanuit het klaslokaal kon vader Jan zijn zoons in de aangrenzende tuin zien spelen wanneer hij na schooltijd nog proefwerken zat na te kijken. Zoon Jan was nu elf jaar oud en hij was al door de volledige lesstof van de basisschool heen. Hij stak met kop en schouders boven de anderen uit. De berekeningen die hij maakte voor zijn vliegtuigjes waren van uitzonderlijk hoog niveau. Om Jan toch voldoende uitdaging te bieden, liet hij hem regelmatig aan kleinere groepjes kinderen rekensommen uitleggen. Toen Jan jr. zijn vader vertelde dat hij ook graag leraar zou willen worden, was Jan dan ook heel trots.

Jan senior had in die tijd bezoek gekregen van een broeder ‘recruteur’ van de orde van Jean-Baptiste de la Salle, die pastorieën en scholen bezocht om te informeren of er jongens waren die in aanmerking kwamen om broeder-onderwijzer te worden. De orde was een congregatie van broeders die zich inzetten voor gratis onderwijs voor alle kinderen. Ze beheerden meerdere scholen in Nederland en ze hadden een lerarenopleiding in een

Een schoolfoto met de kinderen Klingen

klooster in Baarle-Nassau. Het was in die tijd in grote katholieke gezinnen vrij gebruikelijk dat een van de kinderen ofwel als non of als broeder het klooster in ging. Voor zoon Jan leek dit een uitkomst. De lerarenopleiding was tamelijk kostbaar voor het gezin Klingen. Ze hadden het dan wel niet slecht, maar het was niet te doen om alle kinderen naar een vervolgopleiding te sturen. Door deze opleiding bij de broeders te volgen en daar intern te gaan, kreeg Jan een kans die anders wellicht niet voor hem weggelegd was.

De school in Alem bood voortgezet onderwijs aan tot veertien jaar. De meisjes Nelly en Joep gingen nadat ze de school hadden afgerond allebei werken als hulp in de huishouding bij artsengezinnen. Joep in Bilthoven en Nelly in Heiloo. Van hun inkomsten werden de vervolgopleidingen van Jan jr. en Simon betaald.

Simon ging naar het gymnasium en Jan naar de lerarenoplei-

ding in Baarle Nassau. Vanaf zijn twaalfde volgt hij de opleiding en woont hij in het klooster. Alleen in de vakanties komt hij naar huis. Dat zal wel even wennen geweest zijn voor de rest van het gezin, want Jan jr. had veel gevoel voor humor en was de gangmaker in de familie.

Jan heeft het echter goed naar zijn zin, hij is leergierig, er gaat een wereld aan kennis voor hem open, en hij krijgt ook in het klooster alle ruimte om zijn interesse in techniek verder te ontplooiën.

De familie Klinge, boven vlnr Leo, Tilly, Simon, Joep,
onder vlnr Nelly, Jan, Tonny, Cisca, Jozef